

Ózer Ágnes

ÚJVIDÉK 1849. ÉVI ÁGYÚZÁSA A SZERB TÖRTÉNELMI TUDATBAN

The Cannonade of Novi Sad in the Historical Awareness of the Serbs

Két különböző történelmi korszak rendkívüli eseményének, az újvidéki hideg napoknak, és Újvidék 1849. évi ágyúzásának negatív és felfokozott megítéléséről mint a napi politikának a múltban történt eseményekre való visszahatásának a kísérletéről értekezik a szerző, kitér a szerb történetírásnak és történeti publicisztikának az 1849-es eseményről kizárólag negatívan vélekedő és az objektív történeti analízist nélkülöző példáira.

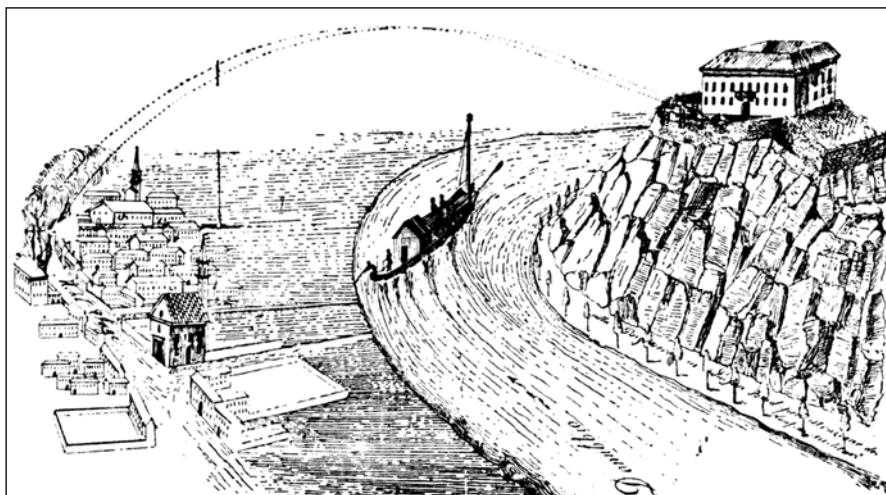
Kulcsszavak: hideg napok, Újvidék ágyúzása 1849-ben, történetírás, szerb történelmi tudat, objektivitás, napi politika

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc délvidéki eseményeit a magyar és a szerb történetírás eltérően értékeli. A különbözőség különösen azoknak a történelmi eseményeknek az esetében kifejezett, amelyek negatív előjellel rögződtek a két nemzet történelmi tudatában.

Újvidék történetéből ezek sorába két tragikus kimenetelű esemény sorolható, az egyik az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc helyi vonatkozású eseménysora, a másik pedig az 1942-es újvidéki hideg napok. Az első a nemzeti érdekkülönbözőségen alapul, míg a második a világháborúra jellemző más nemzet iránti kegyetlenkedés példája.

Ez a két esemény a végkifejlete miatt negatív előjellel vésődött be a szerb történelmi és a tágabb értelemben vett köztudatba, jóllehet az egyik a magyarok által elkövetett cselekedet volt, a másik pedig a magyarok részvételének minősült abban a különböző nemzeti céloktól indított összetűzésben, melynek mint hadicselekedetnek a következményeit különbözőképpen értékelte és értékeli a történetírás. A szerb történelmi tudatban ennek a két eseménynek kiegyenlítődött az árnyalatok nélküli, negatív megítélése, következőképpen az objektivitás talaján való megközelítés teljesen háttérbe szorult, s ez napjainkban is – a kontextusoktól függetlenül – a kedélyek felfokozottságát idézi elő.

A nemzeti színezetű előítéletek felfokozottságának okát és a magyarok iránti ellenszenv generálódását abban a tényben kell keresnünk, hogy az ezen események iránti érdeklődés évről évre a szerb sajtó és elektronikus média legszélesebb körű figyelmét élvezte.

Ennek a fokozott és ismétlődő figyelemfelkeltésnek¹ a következményei a magyarelles falfirók rendszeres megjelenése, amelyek több évtizedre visszamenőleg a magyar intézményekként azonosított épületeken tűnnek fel. Tehát ezek a történelmi események napjainkban is a nemzetek közötti ellentétek emlékének felelevenítését szolgálják, és újabbak előidézői.

Az 1848/49-es újvidéki események sorában és a magyarok iránti nyilvános és hivatalos ellenszenv egyik előidézője Újvidék 1849. június 12-i, Péterváradról történő ágyúzása. Arról nemigen esik szó, hogy az 1848-ban kitört szerb lázadás váltotta ki az újvidéki öldöklést, a szerb szervezkedés szinte elvesztette jelentőségét, és eltörpült az említett történelmi epizód mellett. Ez talán azzal magyarázható, hogy Újvidék 1849. évi ágyúzásának, felgyújtásának és rombolásának tényét mind az újabb szerb történetírás, mind a szerb publicisztika az elmúlt évtizedekben a napi politika tükrében értékelte.

Maga az esemény, az 1849. június 12-i ágyúzás, annak a Jellasics által irányított nagyobb méretű hadműveletnek a része volt, amely 1849-ben az Alföldön játszódott le a kátyi csata után a Péterváradért és Titelért folytatott harcokban. Ezekben a hadi eseményekben a két kiemelkedő személyiség – Jellasics és Perczel Mór – vezette egységek összetűzésének következményeként könnyelhetjük el azt a fejleményt, amelyben Jellasics, Pétervárad ostromára készülve, Járek és Temerin érintésével 1849-ben Újvidékre érkezett, s a Duna jobb partján lévő erődöt a folyó bal partján lévő hídfőszáncal összekötő hajóhidat szerette volna „elrontani”.²

Thim József történetírói munkásságának középpontjában a Délvidéken lejátszódott hadmozdulatok álltak, s azon ritka magyar történészek közé tartozott, akik külön is foglalkoztak ezzel az eseménnyel. Érdújhelyi Menyhért, Újvidék későbbi történésze Horváth Mihályra és Thim Józsefre hivatkozva elevenítette fel Újvidék történetének e tragikus napját.

A támadásra június 12-én került sor, négy irányból. A felsorakoztatott három hadosztály Hartlieb vezetésével Karlóca felőli támadást színlelt a vár ellen, Draskovich a Kiszácsi úti sáncok elfoglalásával volt megbízva, Budisavljević a pirosi erődítményeknél harcolt, Grammont pedig a Temerini úton hatolt be a városba. „Péterváradot Kiss Pál védelmezte, ki Perczel után átvéve a parancsnokságot, az Újvidék körüli erődítményeket elhagyá, és a hídfőre vonult vissza, csekély számú őrsége miatt. A harc előtt Újvidék magyar érzelmű népe a várba menekült, a Lajos-völgybe. A hídsáncokban a nemzetőrség helyezkedett el.

Draskovich és Budiszávlyevics egy óra alatt Újvidék előtt állottak. A bán a hídfő ellen fordult, hogy a hidat lerombolhassa, de a heves ágyútűz elől meghát-rálni kényszerült, miért a városháza megé vonult, s ágyútüzelését innen folyt-atá. A városiak biztos menedéket találván, végre is veszélyeztette a hajóhidat, és Kiss – miként a magyar kormánynak ír – »kénytelen vala Újvidéket bom-báztatni, hogy a hajóhidat megmentse«. Ez sikerült is, és Jellasics bosszúsan távozott, de azért ő a várőrséget barbarizmussal vádolta, hogy a várost romba lőtte, elfelejtván, hogy éppen ő használta fel a várost védelműl, s kényszerítette a kevésszámú őrséget a szomorú, de életkérdéses lépésre. Jellasics 6 halottal és 39 sebesülttel fejezte be a támadást. Az újvidékiek közül 180 polgárt ejtett foglyul.”³

Érdujhelyi leírása élethűbb, hiszen Újvidéken élve és Újvidék történetének megírásával foglalkozva feltehetően még akadtak olyanok, akiknek emlékeze-tükben közvetlenebbül rögződött ez a tragikus esemény.⁴ De bővebben ő sem foglalkozott vele.

Néhány évtizeddel később, 1933-ban Thim József ismételten értekezett az eseményről. Írása szerb nyelven jelent meg az újvidéki szerb Történeti Társaság *Glasnikjában*⁵, *Ban Jelačić zauzima Novi Sad 12 juna 1849* címen. Ekkor már kizárólag a bécsi levéltári anyagra és a szerb forrásokra hivatkozott.

Thimnek ez a későbbi interpretációja más megvilágításba helyezi az ese-ményt. Magára Jellasicsra hivatkozva leszögezte, hogy a bán célja Horvátország és Szlavónia védelmezése volt, e terv szerint Újvidék és Pétervárad elfoglalá-sa nagy jelentőséggel bírt. Elképzelését csak úgy tudta volna megvalósítani, ha megsemmisíti a Péterváradot Újvidékkel összekötő hajóhidat, amely a sze-rémségi oldalról már körülvelt erőd egyetlen összeköttetése volt a külvilággal. Ezért először azokat a sáncokat kellett bevennie, amelyek a hajóhidat és Újvidé-ket is védtek, ezekből pedig öt volt.⁶ A bán Újvidéket 1849. június 11-én három irányból támadta meg, és kb. egy óra alatt foglalta el a várost, de a támadás a hídfősánc felőli erős ágyútűz miatt leállt. Thim kategorikusan állítja, hogy júni-us 12-én hajnalban a városi legénység Jellasicsnak a városban elfoglalt pozícióit heves ágyútűz alá vette.⁷ „Újvidék hamarosan romokban hevert, és a lángok martaléka lett.”

Újvidék ágyúzásáról Kozma Lajos pirosi református lelkész – aki családjával átélte az eseményeket – visszaemlékezéséből lehet a leghitelesebb képet kapni.⁸ „Egy napig békével voltunk Újvidéken, tudniillik június 11-én. De ennek a napnak az estéjén már, tíz órakor, megszólaltak Jellasits horvátországi bán ágyúi, aki a várost már ekkor – a dunai oldalt kivéve – mindenfelől körülkerítette, és a rémítő éjre következett egy még ezerszer rémítőbb nap. Újvidék városának végnapja, 1849. június 12-e. E rettenetes nap előestéjén, a különben rémült várokozásban virrasztó várost a körülötte száguldó bán táborának az ágyúi riasztották föl földrengető dörgéseikkel. Ezekre feleltek a város kapuinál felállított ágyúk... Pétervádról a várfokáról is megszólaltak az ágyúk, de ez nem tartóztatta fel az ellenség munkáját, mert már éjfél felé a kapuknál elhelyezkedő nemzetőrök visszavonultak a hídfőnél levő Bruksancba. Tíz óra tájt Jelasits a Bruksancot is ostromolni kezdte. Ekkor aztán az elébb kissé alább hagyott zaj eget-földet rendítő robajjá változott. Mindenfelől dörögtek az ágyúk, különösen a Péterváradai vár fokáról a legöblösebb mozsarak bömböltek le, bombákat, kartácsokat szórva a Dunán túl Újvidék városára. A pokoli masinákból hulló golyó és tüzeső miatt egy talpalatnyi föld se volt többé biztos a városban.”

A városban Jellasics seregeiben Đorđe Stratimirović is ott volt, aki csapattal a Duna utcán keresztül hatolt a városba. „Jelasits bán kérésére, ő volt az, aki Drašković brigádját kivezette a tűzből, ez a brigád a katolikus templom előtt állomásozott, és a kartácstól súlyos veszteségeket szenvedett.”⁹

Az osztrák hadvezetés, Thim állítása szerint, Újvidék elfoglalását és Jellasics támadását „nagy stratégiai vétékként értékelte”.¹⁰ A bán, aki Thim szerint Jovan Hadžić házában szállt meg, meg volt győződve arról, hogy a vár legénysége megadja magát, de ez nem következett be.

Thim Józsefnek az ágyúzással foglalkozó részlettanulmányát követően, a kérdéssel – népszerű módon – egy újságikkben dr. Dimitrije Kirilović szerb történész foglalkozott.¹¹ Erről az eseményről, szerb lévén, igen ellentmondásosan vélekedett. Kirilović cikkét az esemény leírásával kezdte: „1849. június 11-én, Jelačić bán a császári katonasággal és a szerb felkelők segítségével elfoglalta Újvidéket. A következő hajnalon a péterváradai erődben lévő magyar legénység, amely a felkelés egész ideje alatt itt tartózkodott, hogy megghiúsítsa Jelačić tervét a vár elfoglalásáról, ágyúztatta Újvidéket.” Ezzel a tétével a magyar legénység sikeres volt, de Újvidék „romhalmazzá és a lángok martalékává” lett. Az eseményt követő időszakban „Újvidék olyan gyors fejlődésnek indult, hogy csakhamar jóval szebb város lett, mint azelőtt volt”.¹² Hogy a bevezetőjét alátámassza, a szerző írásában azt állította, hogy röviddel a forradalom befejezése után, az újjáépített házak értéke nagyobb volt a leromboltakénál. Már 1852-ben, a város központjában lévő házakat teljesen felújították, két új kétemeletes házat is emeltek, az egyik a német, a másik pedig a szerb kórház épülete, de az új magánépületek is mind emeletesek voltak. A német egyházi épület maradt csak

földszintes, míg a piac végén elhelyezkedő szerb püspöki palota épületét nem javították meg. Kirilović állítása szerint a legnagyobb kárt a templomok szenvedték. A pravoszláv templomok közül romossá lett a Saborna, az Almaška, a Nikolajevska, a Jovanovska és a cseneji templom, amely 1852-ben még romokban hevert. Igen megrongálódott a katolikus, a protestáns és örmény templom épülete is, de ezeket 1852-re már annyira rendbe hozták, hogy lehetséges volt az istentiszteletek megtartása. Megrongálódott a szerb gimnázium épülete és több lakóépület is. Újvidék aránylag gyors újjáépítését, Kirilović azzal a császári hitellel magyarázta, amely 1 300 000 forintot tett ki. Két-három év alatt a szinte teljesen romba dőlő város ismét felépült. Kirilović a Srpski dnevnikre hivatkozva, arról tudósított, hogy két-három év alatt Újvidék teljesen megújult. „Ez a város most szebb lesz minden másiknál erre a lenti részeken. A házak úgy belülről, mint kívülről a legújabb ízlés szerint épülnek. Csak az a kár, hogy az utcákat ugyanolyan kanyargósra hagyták, és nem egyenesítették ki.”¹³ Kirilović megállapítása és a negatív előjelű történelmi esemény következményének pozitív értékelése, a város gyors újjáépítése, a modernizálódásnak a ténye a nemzeti színezetű kommentár elmaradásával a század végére fellángoló nemzeti színezetű interpretációkénál objektívebb történetszemléletről tanúskodik.

Újvidék történetével és az 1848/49-es eseményekkel a második világháború utáni marxista-szocialista világnézetű szerb történetírás sem foglalkozott behatóan. Az 1849-es sorsdöntő eseményről a Matica srpska patronálta, *Novi Sad* című, Boško Petrović és Živan Milisavac szerzők szövegével a város történetét áttekintő monográfia is foglalkozik.¹⁴ „Újvidék minden szerb városnál rosszabbul tapasztalta meg a lázadás következményeit. Mert a felkelés likvidációja alatt Jellasics bán egységeivel a városba érkezett, s 1849. június 11-e éjjelén és 12-én tüzet nyitott a várra, amelyre a várban lévő ágyúk sokkal hevesebben és teljes sikerrel válaszoltak.” Jovan Subotić *Életrajz*ában úgy írta, hogy ő Kamenicáról nézte az ágyúzást, „arról beszél, hogy a »miéink«, vagyis a bán emberei, felgyújtották a hidat, ami miatt a várbéli katonák, legvalószínűbb, hogy ágyúkkal felgyújtottak néhány házat a városban. A tűz terjedni kezdett, és a bán, aki nem rendelkezett tüzérséggel, hogy sikeresen támadhassa a várat, katonaságával a városba vonult, abban a hitben, hogy a vár egyedül megadja magát, majd abban a reményben, hogy a várost a veszélytől megmentheti, visszavonulást parancsolt. Azonban teljesen váratlanul pánik tört ki, a lakosság házaikat elhagyva, üres kézzel, hirtelen menekülni kezdett... Aznap az ágyúzás és gyújtogatás következtében, a városból a lakosság tömege menekült a Temerini, Kiszácsi és Pirosi utcákon, a bán katonáival együtt...”¹⁵ A szerb marxista világnézetű történelmi irodalom Jovan Subotić személyes emlékeire hagyatkozva – nem pedig az akkor már megjelent nemcsak magyar, hanem szerb és osztrák forrásokat is felhasználó történelmi elemzést tartva szem előtt – alakította ki az Újvidék ágyúzásáról alkotott képét. A könyv három kiadást ért meg, az utolsó 1987-ben

napvilágot látott. Đorđe Srbulović könyvének megjelenéséig Újvidék történetének ez volt az egyedüli szerb nyelvű feldolgozása.

Újvidék történetének utolsó monografikus feldolgozásában, amelynek a szerzője Đorđe Srbulović történész¹⁶, a város ágyúzásának leírása részleteiben különbözik a már említettektől. A Srbulović-féle leírásnak három aktív résztvevője van: a forradalom oldalán felsorakozottak, a császári seregek és a mindentől, így Újvidék történetétől is távol- és különálló szerbség. Erről Srbulovićnak az a mondata tanúskodik, amelyben az ágyúzás fejleményeiről így ír: „Azzal, hogy eldöntötte, elfoglalja Péterváradot, Jelačić bán Péterváradot a szerémségi oldalról körülvette, a főtámadást pedig június 11-én a hajóhíd megsemmisítésére irányította, amelynek kevés tartalék hajója volt. Ezzel az volt a szándéka, hogy elvágja a Hídfőszáncot Péterváradtól, és így a vár feladására kényszerítse a legénységet. Az ágyúzás napján a hajóhíd létezett, annak ellenére, hogy azt az osztrák császári sereg ágyúzta a Hídfőszáncal együtt. Augusztus közepén az osztrák császári sereg bevonult Újvidékre, és szeptember 5-én elfoglalta a hajóhidat...” Srbulović interpretációja annyiban különbözik a szerb történészek többségétől, hogy ő a szerbséget mintegy kivette Újvidék történetéből. Történet szemlélete híven tükrözi a szerb történelmi tudatnak azon állapotát, amely szerint Újvidék történetében a szerbek gazdasági, társadalmi, kulturális élete a többi nemzet életétől elválasztva megy végbe. Így Újvidék ágyúzásának leírásában is úgy tesz, mintha a szerbek nem vettek volna részt benne. Még akkor sem, ha minden különösebb történelmi, hadtörténelmi elemzés nélkül is megállapítható, hogy az eseményeknek több szerb résztvevője volt. Részt vettek benne azok a szerb katonák, akik az osztrák császári sereggel harcoltak, a Szerbiából jött önkéntesek és az újvidéki szerbség, melynek egyedei szintén elvesztették javaikat. Köztük a város kiválósága, Jovan Hadžić is, akinek a házában Jellasics megszállt. Hadžić ekkor vesztette el könyvtárát és kéziratait is.¹⁷ Ők – mint az újvidéki németek és magyarok – a városon kívül kerestek menedéket, tehát a város nagy részének elpusztulása ugyanúgy érintette őket, mint a város többi lakosát.

Míg az újvidéki hideg napok esetében, minden január 23-án az ember elembertelenedése elleni tiltakozást véljük felfedezni a főként szerb, de a Vajdaságban hivatalos használatban lévő más nyelveken megjelenő publikációkban is, addig az Újvidék 1849. évi ágyúzásának esetében, különösen a kevés számú, de annál nagyobb olvasottságú szerb nyelvű történetírás és történeti publicisztika szövegeiből, egy múltbéli eseménynek a kései politikát szolgáló visszhangja jut el hozzánk.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd a Dnevník című napilap cikksorozatát a 1942-es eseményekről 2008 januárjában
- ² Thim József: Dél Magyarország önvédelmi harca 1848–1849-ben. I. kötet, Budapest, 1877, 328–329.
- ³ Ibid. 329.
- ⁴ Érdújhelyi Thim történelmi rekonstrukciójában bizonyos pontosításokat eszközölt. Thim szövegében, az egykorú tudósításokra hivatkozva, Jellasics kegyetlenkedéseiről is szól. Érdújhelyi a Gorjup és Thிக்கént megjelölt áldozatokról kiderítette, hogy az említett eseményekben nem esett bajuk. Thicket pedig Thill-re igazítja. Szerinte Emerich Thill újvidéki német vaskereskedőről volt szó.
- ⁵ Tim Jožef, Ban Jelačić zauzima Novi Sad 12 juna 1849, Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu, sveska 14–15, Novi Sad, 1933, str. 246–248.
- ⁶ Ezek a védősáncok az Újvidékre bejövő utak mellett voltak, a Temerini utca kezdetén, a Kiszácsi úton, a szélmalomnál, a Pirosi úton, a Futaki úton és a Futaki erdő mellett a Duna-parton, 247.
- ⁷ Ibid. U zoru je mađarska gradska posada otpočela da bombarduje pozicije, koje su u Novom Sadu zauzele Jelačićeve trupe. Str. 247.
- ⁸ Kozma Lajos: Bács–Bodrogh Vármegye tört. évkönyve 113, 148, Zombor, 1908
- ⁹ Thim, 247.
- ¹⁰ Lang ezredes Hess generalissimusnak, Kriegs Archiv, Hauptarmee 1849, VIII, 24 ½. In: Thim
- ¹¹ Dimitrije Kirilović (1894–1956) író, könyvtáros, az Állami Levéltár igazgatója, a Matica srpska titkára, 1928-ban a Történeti Társaság alapító tagja, a Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu szerkesztője, nagyszámú történelmi tanulmány szerzője.
- ¹² Dr Kirilović Dimitrije: Novi Sad posle bombardovanja od 1849. godine, Dan, 11–14. IV. 1936, 8.
- ¹³ Srpski dnevnik: 3, Novi Sad, 1852
- ¹⁴ Boško Petrović, Živan Milisavac: Novi Sad, 1956
- ¹⁵ Ibid, 93–94.
- ¹⁶ Srbulović Đorđe: Kratka istorija Novog Sada, Novi Sad, 1998
- ¹⁷ Tim, 1933. 248.

THE CANNONADE OF NOVI SAD IN THE HISTORICAL AWARENESS OF THE SERBS

The author discusses about the negative and exaggerated estimation of two historical events in two different eras: the cold days in 1942 and the cannonade of Novi Sad in 1849, which also implies an attempt of present-day politics attempting to retroact on events in the past. The author deals exclusively with examples of Serbian Historiography and journalism that show the events of 1849 in negative light devoid of objective historical analysis.

Keywords: cold days, cannonade of Novi Sad, historiography, historical awareness of the Serbs, objectivity, daily politics